

Sygn. akt IV CNP 60/08

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 11 grudnia 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący)

SSN Barbara Myszka (sprawozdawca)

SSN Dariusz Zawistowski

w sprawie ze skargi pozwanej A. S.

o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w R.
z dnia 20 kwietnia 2006 r., sygn. akt IV Ca (...),

w sprawie z powództwa Z. W. i I. W.

przeciwko A. S. i Z. R.

o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 11 grudnia 2008 r.,

- 1. stwierdza, że prawomocny wyrok Sądu Okręgowego w R. z dnia 20 kwietnia 2006 r., sygn. akt IV Ca (...) w części dotyczącej pozwanej A. S. jest niezgodny z prawem,**
- 2. odrzuca skargę w pozostałej części,**
- 3. zasądza od Z. i I. małż. W. na rzecz skarżącej A. S. kwotę 1000 zł (jeden tysiąc złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania.**

Uzasadnienie

Z. i I. małż. W., w pozwie skierowanym przeciwko A. S. i Z. R., wnosili o usunięcie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księgach wieczystych nr: (...).7, (...).8, (...).9 i 1(...), prowadzonych przez Sąd Rejonowy w P., a rzeczywistym stanem prawnym przez wykreślenie z działu II ksiąg nr (...).7, (...).8 i (...).9 pozwanej A. S., a z działu II księgi nr 1(...). pozwanej Z. R. i wpisanie w ich miejsce jako właścicieli powodów – w ustawowej wspólności.

Wyrokiem z dnia 31 października 2005 r. Sąd Rejonowy w P. oddalił powództwo, przyjmując za podstawę orzeczenia następujący stan faktyczny.

Umową z dnia 3 stycznia 1979 r. O. i T. małż. M. przenieśli na powodów, Z. i I. małż. W., na zasadach określonych w ustawie z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz. U. Nr 32, poz. 140 – dalej: „ustawa z dnia 27 października 1977 r.”), własność i posiadanie gospodarstwa rolnego o obszarze 8.99 ha położonego w K. Po zawarciu umowy O. i T. M. wystąpili przeciwko Z. i I. W. z powództwem o uznanie umowy o przekazanie gospodarstwa za nieważną. Wyrokiem z dnia 22 września 1981 r. Sąd Rejonowy w P. uwzględnił powództwo z tej przyczyny, że umowa z dnia 3 stycznia 1979 r. nie została sporządzona przed naczelnikiem gminy lub jego zastępcą.

Umową notarialną z dnia 26 września 1989 r. O. i T. małż. M. przekazali gospodarstwo rolne położone w K. pozwanej A. S. Przeniesienie własności nastąpiło na podstawie art. 2 pkt 6 lit. b ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (jedn. tekst: Dz. U z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm. – dalej: „ustawa z dnia 14 grudnia 1982 r.”). A. S. została wpisana jako właścicielka nieruchomości, dla których w Sądzie Rejonowym w P. urządzono księgi wieczyste nr: (...).7, (...).8 i (...).9. W dniu 1 lipca 1996 r. A. S. zawarła umowę darowizny z Aleksandrem Domalewskim i przeniósła na niego własność działki nr (...) objętej księgą wieczystą nr (...).7. Dla darowanej nieruchomości założono księgę wieczystą nr 1(...). W dniu 27 listopada 2000 r. A. D. z kolei darował nieruchomość objętą księgą wieczystą nr 1(...). pozwanej A. R.

Sąd Rejonowy nie podzielił zapatrywania powodów, że na podstawie art. 1 ustawy z dnia 3 grudnia 1984 r. o uznaniu ważności umów o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy (Dz. U. Nr 55, poz. 282 – dalej: „u.u.w.u.” lub „ustawa z dnia 3 grudnia

1984 r.”) doszło do konwalidacji umowy o przekazanie gospodarstwa, którą zawarli w dniu 3 stycznia 1979 r., wobec czego są właścicielami nieruchomości objętych księgami wieczystymi wskazanymi w pozwie. Powołana ustawa nawiązywała do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1980 r., III CZP 39/80 (OSNCP 1981, nr 7, poz. 121), w której Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że umowa o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy w zamian za emeryturę lub rentę (art. 52 ust. 1 ustawy z dnia 27 października 1977 r.) powinna być pod rygorem nieważności sporządzona przed naczelnikiem gminy lub osobą będącą jego zastępcą. W praktyce organów administracji umowy sporządzane były z naruszeniem powyższych zasad, dlatego ustawodawca, chcąc zapobiec niepewności w stosunkach własnościowych na wsi, nadał ważność czynnościom prawnym, które pod rządem poprzednio obowiązującej ustawy nie mogły być uznane za prawnie skuteczne. Jednakże, jak podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 marca 1985 r., III CRN 42/85 (OSNCP 1986, nr 1-2, poz. 12), ustawodawca nie opowiedział się za dopuszczalnością ingerencji ustawodawcy w drodze pozbawienia mocy prawomocnych orzeczeń lub za ingerowaniem w toczące się postępowania, stąd dla wzruszenia prawomocnego orzeczenia uznającego umowę o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy za nieważną konieczne było wniesienie rewizji nadzwyczajnej. W sprawie zakończonej wyrokiem Sądu Rejonowego w P. z dnia 22 września 1981 r., którym uznano umowę z dnia 3 stycznia 1979 r. za nieważną, nie doszło do wniesienia rewizji nadzwyczajnej. Wyrok ten – zgodnie z art. 365 § 1 k.p.c. – wiąże nie tylko strony i sąd, który go wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej. Trzeba zatem przyjąć – stwierdził Sąd Rejonowy – że stan prawny nieruchomości ujawniony w księgach wieczystych wskazanych w petitum pozwu jest zgodny z rzeczywistym stanem prawnym.

Na skutek apelacji powodów, Sąd Okręgowy w R. wyrokiem z dnia 20 kwietnia 2006 r. zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że uzgodnił z rzeczywistym stanem prawnym treść ksiąg wieczystych nr: (...).7, (...).8 i (...).9 przez wpisanie w dziale II każdej z tych ksiąg Z. i I. W. w ustawowej wspólności w miejsce pozwanej A. S. oraz księgi wieczystej nr 1(...) przez wpisanie w dziale II tej księgi Z. i I. W. w miejsce pozwanej Z. R.. Sąd Okręgowy stwierdził, że wbrew odmiennemu stanowisku Sądu pierwszej instancji, ustawa z dnia 3 grudnia 1984 r. konwalidowała z mocą wsteczną również te umowy, o nieważności których orzekał sąd. Wyrok Sądu Rejonowego w P. z dnia 22 września 1981 r. stwierdzający nieważność umowy z dnia 3 stycznia 1979 r. jest wprawdzie prawomocny, ale pociąga to za sobą tylko taki skutek, że nie można

negować faktu istnienia orzeczenia o określonej treści, nie oznacza natomiast niemożliwości konwalidacji wspomnianej umowy na podstawie art. 1 u.u.w.u. W konsekwencji, umowę z dnia 3 stycznia 1979 r. należy uznać za konwalidowaną. Stan prawny nieruchomości ujawniony w księgach wieczystych nr: (...).7, (...).8, (...).9 i 1(...) jest zatem niezgodny z rzeczywistym stanem prawnym, Z. i I. małż. W. przysługuje bowiem przymiot właścicieli.

Skarga kasacyjna pozwanej A. S. od powyższego wyroku została przez Sąd Okręgowy odrzucona postanowieniem z dnia 12 września 2006 r., jako niedopuszczalna ze względu na wartość przedmiotu zaskarżenia, natomiast zażalenie pozwanej na to postanowienie zostało przez Sąd Najwyższy oddalone postanowieniem z dnia 15 grudnia 2006 r.

W dniu 18 kwietnia 2008 r. A. S. złożyła skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku z dnia 20 kwietnia 2006 r., zarzucając, że Sąd Okręgowy naruszył przepisy: art. 1 u.u.w.u. przez błędną wykładnię, wyrażającą się w uznaniu, że ustawodawca opowiedział się za dopuszczalnością ingerencji w prawomocne orzeczenia sądowe, art. 155 § 1 k.c. w związku z ustawą z dnia 14 grudnia 1982 r. przez nieuwzględnienie skutków wynikających z umowy zawartej przez nią w dniu 26 września 1989 r. z O. i T. małż. M., i art. 365 § 1 k.p.c. przez błędną ocenę skutków prawomocnego wyroku z dnia 22 września 1981 r. W konkluzji skarżąca wносиła o orzeczenie, że zaskarżony wyrok jest niezgodny z prawem.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Wypada rozpocząć od przypomnienia, że skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia została wprowadzona do kodeksu postępowania cywilnego ze względu na regulacje zawarte w art. 77 ust. 1 Konstytucji RP oraz w art. 417 – 417² i art. 421 k.c. W art. 417¹ § 2 k.c. przyjęto, że jeżeli szkoda została wyrządzona przez wydanie prawomocnego orzeczenia, jej naprawienia można żądać po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu jego niezgodności z prawem. Skarga przewidziana w art. 424¹ k.p.c. jest jednym z takich „właściwych postępowań”. Stanowi samodzielny instrument badania legalności działalności jurysdykcyjnej sądów powszechnych, służący jednostce zamierzającej dochodzić od państwa wynagrodzenia szkody, o jakiej mowa w art. 77 ust. 1 Konstytucji. W orzecznictwie Sądu Najwyższego za utrwalone można już uznać stanowisko, że orzeczenie niezgodne z prawem, to orzeczenie sprzeczne z zasadniczymi i niepodlegającymi różnej wykładni przepisami, z ogólnie przyjętymi standardami rozstrzygnięć albo wydane w wyniku szczególnie rażąco

błędnej wykładni lub niewłaściwego zastosowania prawa, które jest oczywiste i nie wymaga głębszej analizy prawniczej. Niezgodność z prawem rodząca odpowiedzialność odszkodowawczą Skarbu Państwa musi mieć charakter kwalifikowany, elementarny i oczywisty, gdyż tylko w takim przypadku orzeczeniu sądu można przypisać cechy bezprawności (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 31 marca 2006 r., IV CNP 25/05, OSNC 2007, nr 1, poz. 17, z dnia 17 maja 2006 r., I CNP 14/06, niepubl., z dnia 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06, OSNC 2007, nr 2, poz. 35, z dnia 4 stycznia 2007 r., V CNP 132/06, OSNC 2007, nr 11, poz. 174 i z dnia 7 lutego 2007 r., III CNP 53/06, niepubl. oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2006 r., V CNP 68/05, niepubl.).

Przechodząc od powyższych uwag natury ogólnej na grunt niniejszej sprawy trzeba zgodzić się z zarzutami skarżącej, że wyrok Sądu Okręgowego z dnia 20 kwietnia 2006 r. zapadł z rażącym naruszeniem powołanych w skardze, niepodlegających przy tym różnej wykładni, przepisów art. 1 ustawy z dnia 3 grudnia 1984 r., art. 155 k.c. i 365 § 1 k.p.c.

Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyrokach z dnia 13 marca 1985 r., III CRN 42/85 (OSNCP 1986, nr 1-2, poz. 42) i z dnia 13 marca 1985 r., III CRN 55/85, niepubl.), art. 1 u.u.w.u. obejmował swoim zakresem, a więc powodował konwalidację z mocą wsteczną, umów o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy zawartych przez upoważnionego pracownika urzędu gminy niebędącego naczelnikiem lub jego zastępcą, także wówczas, gdy sąd w postępowaniu cywilnym uznał w sentencji lub w formie prejudycjalnej, że umowa o przekazanie gospodarstwa rolnego jest nieważna. Sąd Najwyższy podkreślił jednak, że z ujęcia całej ustawy z dnia 3 grudnia 1984 r., a zwłaszcza z jej art. 1 wynika, że ustawodawca nie opowiedział się za dopuszczalnością ingerencji ustawodawcy w drodze pozbawienia mocy prawomocnych orzeczeń lub za ingerowaniem w toczące się postępowania. Zaznaczył, że stanowisko to jest zgodne z założeniami praworządności w działalności legislacyjnej, niedopuszczalne byłoby bowiem ingerowanie ustawodawcy w działalność sądów w poszczególnych sprawach czy grupach spraw. Ustawodawcę wiąże wszak konstytucyjna zasada niezawisłości sądów i niezawisłości sędziów, z której wynika, że orzeczenia sądowe nie mogą być zmieniane ani przez władzę ustawodawczą ani wykonawczą, a jedynie przez sądy wyższej instancji w trybie przewidzianym w ustawie. W związku z tym Sąd Najwyższy wskazał, że art. 1 u.u.w.u. może stanowić podstawę rewizji nadzwyczajnej i uzasadniać uchylenie prawomocnego wyroku, którym sąd uznał umowę o przekazanie gospodarstwa za

nieważną z tej przyczyny, że została zawarta przed upoważnionym pracownikiem urzędu gminy niebędącym naczelnikiem ani jego zastępcą. Trzeba dodać, że stanowisko Sądu Najwyższego zarówno w kwestii uznania ważności umów przekazania ze skutkiem *ex tunc*, jak i w kwestii wpływu wyroków stwierdzających nieważność umów o przekazanie gospodarstwa na ważność tych umów wobec uznania ich ważności przez ustawę z dnia 3 grudnia 1984 r. uzyskało aprobatę doktryny. Podnoszono wprawdzie pewne wątpliwości, czy obowiązująca wówczas rewizja nadzwyczajna jest dostatecznym instrumentem pozwalającym na wzruszenie wszystkich prawomocnych orzeczeń sądowych stwierdzających nieważność umów o przekazanie gospodarstwa następcy i w związku z tym rozważano przydatność takich instytucji, jak wznowienie postępowania czy powództwo o ustalenie przewidziane w art. 189 k.p.c., nie uległo jednak wątpliwości, że dla konwalidacji konieczne jest wzruszenie prawomocnego orzeczenia.

Wychodząc z odmiennego założenia Sąd Okręgowy w sposób rażąco naruszył art. 365 § 1 k.p.c., w świetle tego przepisu bowiem nie można przyjmować, że prawomocny wyrok, stwierdzający nieważność umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy, wywierał tylko taki skutek, iż nie można było negować faktu istnienia prawomocnego orzeczenia. Podmiotowe i przedmiotowe granice prawomocności materialnej, wynikające z art. 365 § 1 k.p.c., wiążą inne sądy w tym znaczeniu, że muszą one brać pod uwagę nie tylko fakt istnienia, ale i treść prawomocnego rozstrzygnięcia. Nie można zatem przyjmować, jak uczynił Sąd Okręgowy, że wyrok stwierdzający nieważność umowy z dnia 3 stycznia 1979 r. o przekazanie gospodarstwa Z. i I. małż. W. jest wprawdzie prawomocny, ale znaczy tylko tyle, że nie można negować faktu jego istnienia. Nieważna czynność prawna nie wywiera skutków prawnych – jako czynność prawna, czynność taka jest przy tym nieważna od samego początku. Uwzględniając zatem skutki prawomocnego wyroku Sądu Rejonowego w P. z dnia 22 września 1981 r., trzeba przyjąć, że umowa o przekazanie gospodarstwa zawarta w dniu 3 stycznia 1979 r. nie przeniosła na Z. i I. małż. W. własności gospodarstwa położonego w K. Ponieważ po wejściu w życie ustawy z dnia 3 grudnia 1984 r. nie doszło do wzruszenia tego wyroku, a tym samym do konwalidacji umowy z dnia 3 stycznia 1979 r., O. i T. małż. M., będąc nadal właścicielami gospodarstwa, w dniu 26 września 1989 r. skutecznie rozporządzili nim na rzecz skarżącej A. S.

Trzeba podkreślić, że po wejściu w życie ustawy z dnia 3 grudnia 1984 r. Z. i I. małż. W. nie skorzystali z możliwości konwalidacji umowy z dnia 3 stycznia 1979 r. o

przekazaniu im przedmiotowego gospodarstwa, nie podjęli bowiem działań prowadzących do zniweczenia skutków prawomocnego wyroku stwierdzającego nieważność tej umowy, mimo że do dnia 26 września 1989 r., tj. do chwili przekazania gospodarstwa A. S., mogli uczynić to bez obawy o naruszenie praw osób trzecich.

Konkludując, trzeba stwierdzić, że Sąd Okręgowy przy wydaniu wyroku z dnia 20 kwietnia 2006 r. w sposób rażący naruszył przepisy prawa, które podlegały jednolitej wykładni zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie. Uzasadniona jest zatem konstatacja, że wyrok ten w części dotyczącej skarżącej A. S. musi być uznany za niezgodny z prawem. W pozostałym zakresie skarga ulega odrzuceniu, skarżąca nie ma bowiem interesu prawnego w stwierdzeniu niezgodności z prawem wyroku dotyczącego stanu prawnego nieruchomości będącej własnością A. R.

Z powyższych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 424¹¹ § 2, 424⁸ § 1 oraz art. 98 § 1 i 3 w związku z art. 391 § 1, art. 398²¹ i art. 424¹² k.p.c. orzekł, jak w sentencji.